

Tècniques de recollida de dades qualitatives

1. Introducció

En una investigació qualitativa el procés d'obtenció de la informació és emergent i canviant. Es va completant i precisant en la mesura que avança el contacte amb els informants i la comprensió de la realitat objecte d'estudi. Això vol dir que s'utilitza la flexibilitat per tal d'accedir a allò que es vol saber o comprendre, des d'una perspectiva de procés. Es van identificant les estratègies d'obtenció de dades més adequades i els temps i llocs més convenients, tenint present les característiques dels participants de l'escenari, la disponibilitat de temps i el nivell de maduresa obtingut en el mateix procés d'investigació.

En la pràctica, assumir aquesta dinàmica suposa contar, inicialment, amb una guia de referència amplia, que situï a l'investigador en les diferents dimensions objecte d'estudi, però sense obligar-lo a realitzar el seu recorregut en un ordre preestablert i immodificable. Les previsions inicials són de caràcter temptatiu. En una investigació qualitativa és freqüent recollir la informació utilitzant varies tècniques d'una manera alternativa i complementaria.

1.1. Característiques de les estratègies qualitatives

- La *adaptabilitat al context* objecte d'estudi. Les dades qualitatives són recollides en situacions naturals, ja existents en la realitat, en les que l'investigador disposa d'una accessibilitat per obtenir informació simultània de múltiples fenòmens i des de perspectives diferents.
- El seu *caràcter continu*, no puntual, al llarg de tot el procés d'investigació. Les dades es recullen, s'analitzen i s'interpreten amb una perspectiva processual.
- La *interactivitat*. Les estratègies són processos relacionals i interactius entre l'investigador i investigats.
- La *naturalesa qualitativa*, com a dades de caràcter narratiu (textos, relats, transcripcions literals d'observacions i entrevistes), molt densos en significats i interpretacions personals sobre determinats comportaments i la realitat estudiada.

1.2. Agrupació de les tècniques de recollida d'informació

Les tècniques de recollida d'informació s'agrupen en dues categories: directes o interactives i indirectes o no interactives.

Las tècniques directes o interactives permeten obtenir informació de primera mà i de forma directa amb els informants claus del context. (Aquest tipus de tècniques s'utilitzen durant el treball de camp, observant i entrevistant *in situ* a les persones que formen part del context amb tota la seva peculiaritat)

Las tècniques indirectes o no interactives agrupen la lectura de documents escrits que, per un costat, recullen la evolució històrica i la trajectòria de comportament, de funcionament i d'organització de la realitat; i per l'altre, les percepcions escrites (cartes, diaris,...) sobre aquesta situació. La utilització d'aquestes tècniques no suposen l'estància de l'investigador en l'escenari, però sí l'habilitat per a negociar l'accés a tals fonts.

TÈCNiques DIRECTES O INTERACTIVES	<ul style="list-style-type: none">• Observació participant• Entrevistes qualitatives• Histories de vida
TÈCNiques INDIRECTES O NO INTERACTIVES	<ul style="list-style-type: none">• Documents oficials• Documents personals

Tècniques de recollida d'informació (Colás, 1992: 255)

1.3. Complementarietat de tècniques (Triangulació)

La triangulació consisteix en contrastar informacions a partir de diverses fonts. Es recolza en una doble lògica: la d'*enriquiment* durant la obtenció de les dades (des de diferents fonts d'informació i a partir de diferents tècniques) i la *de control de qualitat* en la interpretació de les mateixes al permetre múltiples lectures que poden corroborar-se entre observadors (interpersonalment) i contrastar-se empíricament amb una altra sèrie similar de dades.

La utilització de diferents tècniques de recollida d'informació de forma complementària o simultània és necessària per poder contrastar i enriquir la informació obtinguda sobre la realitat ja que cada una de les tècniques utilitzades ens ofereix una visió particular de la mateixa.

Distinció de les possibilitats de les tècniques:

- Si el que s'intenta és conèixer detalls de la vida privada d'una persona el mitjà més adequat és la entrevista en profunditat (potser compaginant-la amb l'estudi de documents personals)
- Si en canvi es volen conèixer patrons culturals, la ruta més adequada serà la observació participant

2. L'entrevista

2.1. Definició

La entrevista es una interacció oral directa entre individus. Suposa una trobada entre la persona entrevistada i la que entrevista i permet recollir informació sobre fets i aspectes subjectius de les persones: les seves creences i actituds, opinions i valors, sentiments, idees, etc., que d'una altra manera no estarien al abast de la investigació. El què ofereix l'entrevista és la perspectiva interna de l'individu i permet interpretar els seus comportaments construint una font de significats. La persona que entrevista provoca un diàleg amb el propòsit d'obtenir informació rellevant per la investigació i per tant l'enfoca al contingut específic dels objectius de la investigació.

2.2. Característiques generals de l'entrevista en profunditat

Els objectius :

- Pretén comprendre més que explicar
- Busca maximitzar el significat
- Adopta el format estímul/resposta sense esperar la resposta objectivament verdadera sinó subjectivament sincera
- Obté amb freqüència respostes emocionals, passant per alt la racionalitat

L'entrevistador:

- Formula preguntes sense esquema fixa de categories de respostes
- Controla el ritme de l'entrevista en funció de les respostes de l'entrevistat
- Explica l'objectiu i motivació de l'estudi
- Altera amb freqüència l'orde i forma de les preguntes, afegint-ne de noves si és praxis
- Permet interrupcions i intervenció de tercers si és convenient
- Si es requereix no oculta les seus sentiments o judicis de valor
- Explica quan faci falta el sentit de les preguntes
- Amb freqüència improvisa el contingut i la forma de les preguntes
- Estableix una relació equilibrada entre familiaritat i professionalitat
- Adopta l'estilo de l'oient interessat però no avalua les despostes

L'entrevistat:

- Cada entrevistat rep el seu propi conjunt de preguntes
- L'ordre i format poden diferir d'un a altre

Les respostes:

- Són obertes per definició, sense categories de respostes preestablertes
- Són gravades conforme a un sistema de codificació flexible i obert a canvis en tot moment

2.3. Tipologia d'entrevistes

Per desenvolupar una adequada entrevista s'ha d'analitzar exhaustivament la tipologia d'entrevistes que existeixen per poder determinar el format òptim des del qual desenvolupar les preguntes. La divisió de entrevistes que se segueix, contempla la divisió establerta per Sandín¹:

Segons el grau d'estructuració	<ul style="list-style-type: none">• Estructurada• Semiestructurada
--------------------------------	---

¹ Sandín, M.P. (1997) Clasificación de las entrevistas de acuerdo a sus características

	<ul style="list-style-type: none">• No estructurada
Segons el número de participants	<ul style="list-style-type: none">• Individual• Un grup• Diversos grups
Segons el moment de la seva realització	<ul style="list-style-type: none">• Inicial, exploratòria o de diagnòstic• De seguiment o desenvolupament• Final

Segons el grau d'estructuració:

Estructurada: l'investigador planifica prèviament la bateria de preguntes en relació amb un guió preestablert, seqüenciat i dirigit. Aquestes entrevistes deixen poc marge per tal que l'entrevistat pugui afegir comentaris, realitzar apreciacions o sortir-se del guió. Les preguntes solen ser tancades i permeten que l'entrevistat afirmi, negui o respongui de forma concreta i exacta el què se li pregunta.

NOTA: es poden equiparar als qüestionaris escrits

Semiestructurada: parteixen d'un guió que determina quina és la informació rellevant que es necessita obtenir: existeix una acotació en la informació i l'entrevistat es remet a ella. Les preguntes s'elaboren de forma oberta i això permet obtenir una informació més rica en matisos. És una modalitat que permet anar entrelaçant temes i anar construint un coneixement holístic i comprensiu de la realitat.

NOTA: aquesta modalitat obliga a que l'investigador estigui molt atent a les respostes per poder establir connexions ja que si l'investigador només integra la informació preestablerta i no està en actitud d'escolta activa pot perdre ocasions que l'haguessin permès avançar en la seva investigació

No estructurada: són aquelles que es realitzen sense un guió previ. Els referents per l'investigador són els temes o àmbits informatius. L'entrevista es construeix simultàniament a partir de les respostes de l'entrevistat. Aquest tipus de format requereix una gran preparació per part de l'entrevistador, especialment en estratègies que ajudin a reconduir l'entrevista quan

l'entrevistat es desvia del tema proposat. Igualment obliga a l'entrevistador a documentar-se prèviament sobre tot el que fa referència als temes que es tractaran (de lo contrari és difícil poder continuar l'entrevista amb preguntes cada vegada més precises i orientades en profunditat sobre els temes d'estudi.

NOTA: Per exemple quan els alumnes realitzen les seves pràctiques en les escoles i entrevisten al professorat sobre metodologies didàctiques d'atenció a la diversitat. És difícil que les paraules del professorat tinguin significat si ells no tenen referents sobre la temàtica en qüestió o no dominen la terminologia bàsica

Segons el número de participants:

Individual: una persona sola

Un grup: a dues o més

Diversos grups: a més d'un grup (es poden comparar amb els grups de discussió)

Segons el moment de la seva realització

Inicial, exploratòria o de diagnòstic: l'objectiu és la identificació d'aspectes rellevants i característiques d'una situació per poder tenir una primera impressió i visualització. Aquestes entrevistes són importants en els primers moments d'accés a l'escenari, especialment quan un no està familiaritzant amb el context. Permet a l'investigador situar-se i elaborar un marc d'actuacions futures. Aquestes entrevistes admeten des d'un format molt estructurat fins un format no estructurat segons les intencions de l'investigador.

De seguiment o desenvolupament: tenen dos objectius:

a) descriure la evolució o el procés d'una situació o d'un aspecte determinat dins del context d'estudi (com quan es pregunta a l'alumne en pràctiques sobre la seva situació en l'escola, els descobriments que ha fet, els seus avanços,...)

b) aprofundir i conèixer més exhaustivament la forma de vida, relacions, i percepcions. Per exemple... com se senten els mestres i les mestres realitzant la seva tasca, com perceben els alumnes el treball que es realitza a l'escola, com és la relació amb els companys i companyes, com veuen els mestres als seus alumnes.

Final: es realitzen quan l'objectiu és contrastar informació, concloure aspectes de la investigació o informar sobre determinats asuntos amb la finalitat de continuar el procés d'investigació. L'estructura d'aquests tipus d'entrevista, a l'igual que les anteriors, varien en funció dels objectius generals de la investigació.

2.4. Planificació de l'entrevista

La planificació de l'entrevista segueix un model a partir de tres moments: el moment de preparació, el moment de desenvolupament i el moment de valoració.

En el moment de la preparació s'han de considerar les següents tasques:

- Determinar els objectius de l'entrevista
- Identificar a les persones que seran entrevistades
- Formular les preguntes i seqüenciar-les
- Localitzar i preparar el lloc on realitzar l'entrevista

En el moment de desenvolupament de l'entrevista s'han de considerar una sèrie d'elements tals com:

- Crear un clima de familiaritat i confiança
- Actituds de l'entrevistador per afavorir i facilitar la comunicació
- Registrar la informació de l'entrevista

L'entrevista conclou amb el moment de valoració. Aquesta fase inclou dos aspectes:

- Valoració de les decisions preses per la planificació de l'entrevista
- Valoració del desenvolupament de l'entrevista

3. El grup de discussió

(Com que les característiques del grup de discussió són semblants a les de l'entrevista ja que en certa mesura és una entrevista en grup, a continuació no s'amplia el tema de la mateixa manera que l'entrevista)

El grup de discussió es defineix com una reunió informal d'un petit grup de persones (6-12) que orientades per un moderador/a, exposen els seus punts de vista en relació amb un determinat tema. La elecció d'aquesta tècnica de recollida d'informació es fonamenta en les possibilitats que ofereix per tal que les persones expressen amb llibertat i espontaneïtat les seves pròpies idees i opinions, quedant la figura de l'investigador/a diluïda en el procés de la recollida d'informació.

El criteri principal per la selecció dels informants ha de ser que puguin aportar informació i tinguin opinió al voltant del tema seleccionat.

NOTA: s'ha d'intentar que el grup sigui lo més heterogeni possible per tal que la discussió sigui més rica i aporti més informació

4. L'observació participant

4.1. Definició

La observació participant, com el seu nom indica, consisteix en observar al mateix temps que es participa en les activitats pròpies del grup que s'està investigant. La participació completa en la vida quotidiana de la comunitat permet observar la realitat social en el seu conjunt, des d'una perspectiva holística.

La observació participant és una modalitat d'observació que s'ha desenvolupat des de l'antropologia i la sociologia i que actualment s'utilitza en l'àmbit educatiu. Aquesta tècnica es recolza en la idea que per poder captar la realitat des del punt de vista dels protagonistes, l'investigador ha de conviure,

compartir, acompanyar al grup en totes les situacions quotidianes que conformen aquesta realitat. Només així es pot comprendre des de quines posicions ideològiques se sustenten aquestes formes de vida.

4.2. Planificació de la observació participant

(Tot i que existeix un Standard de planificació s'ha de considerar un caràcter flexible Del Rincón (1995) senyala una sèrie de qüestions a tenir en compte per la planificació:

1. Què investigar? Definició del problema
2. Com observar? Modalitat d'observació
3. On observar? Escenari
4. Què observar? Enfocament i "alcance"
5. Quan observar? Temporalització
6. Com registrar? Tècniques de registre
7. Com analitzar? Tècniques d'anàlisi

4.3 Tècniques de registres

(un aspecte molt important per la observació participant és la forma de registrar la informació)

Els sistemes de registres possibles:

- El *diari*: és un sistema de registre de la situació natural que recull la visió (interpretació) de la realitat des de la perspectiva de l'observador
- Les *notes de camp*: són el registre d'observació narratiu més utilitzat en la observació participant. Consisteix en una descripció-narració dels fets esdevinguts en una situació natural. En les notes de camp es poden contemplar les decisions sobre qüestions de tipus metodològic, apreciacions personals, relacions amb el marc teòric i notes descriptives/inferencials.

Taylor y Bogdan (1986) consideren bàsic recordar tot el que es veu, s'escolta, se sent, mentre s'està en el camp.